

УДК 141.3:316.2:316.7

ТВОРЧА ЕЛІТА ЯК СУБ'ЄКТ КУЛЬТУРНО – ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ У СУЧАСНІЙ ЗАХІДНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Ольга Халецька

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, тел. (0322) 79-41-47*

Серед проблем, що потребують першочергового вирішення у перехідний період розбудови української державності, особливого значення набувають такі: по-перше, суб'єкта, тобто діяча суспільних перетворень і, по-друге, так званого суб'єктивного чинника історичного процесу, тобто ролі свідомої і цілеспрямованої людської діяльності.

Загальноприйняте донедавна у науковій літературі ототожнення суб'єкта історичного процесу з народними масами є занадто загальним і потребує уточнень, особливо у соціальній філософії. Справді, перехід до нового суспільства провадиться усіма верствами населення, але кожна епоха висуває свого суб'єкта, тобто провідного діяча, або, у розумінні соціальної філософії - творчу еліту. Головне питання будь-якого суспільного розвитку - це, передовсім, проблема суб'єкта історичного процесу.

Багато сучасних труднощів, з погляду соціальної філософії, знаходять своє теоретико-концептуальне вирішення в рамках проблеми суб'єкта, творчої еліти, лідера. Відомою є думка українського вченого В.Липинського про те, що кожне відродження нації повинно починатися з відродження структури еліти. Творча частина суспільства повинна стати провідною верствою української нації. Справді, без діяльності еліти модерна нація не здатна на повноцінне вирішення своїх життєвих проблем. Саме національна еліта виконує у суспільному розвитку такі функції, як забезпечення ідентичності народу та відповідного рівня його культурно-освітнього розвитку; носія і генератора нової інформації, потрібної для здобуття вищого рівня соціального розвитку; провідника народу на шляху суспільного та національного поступу; активного учасника дифузії вітчизняного та іноземного досвіду і знань та ін.

Соціогуманітарні науки в Україні, як і в інших колишніх союзних республіках, вимушено розвивалися в рамках марксистсько-ленінської ідеології і, звичайно, відстали від соціогуманітарних наук у розвинених демократичних країнах світу. Тим часом інші держави накопичили величезний науково-методологічний та конкретно-прикладний потенціал у

дослідженні соціального життя. Тому аналіз, вивчення та використання наукового доробку провідних західних учених у соціальній науці і практиці з урахуванням сучасних суспільних процесів в Україні дасть змогу подолати певну відрубність української соціальної філософії від світової і збагатити її як у галузі теоретико-методологічних, так і в галузі прикладних досліджень, сприятиме подоланню авторитарних тенденцій минулого.

Питання провідної верстви, якою є творча еліта, завжди було предметом поглибленого аналізу у соціальній філософії, особливо у перехідні епохи суспільного розвитку. Відмінні інтереси різних спільнот визначали багатоманітність соціально-філософських концепцій діяча культурно-історичного процесу і творчої еліти. Попередниками авторів сучасних соціально-філософських теорій суб'єкта були Платон, Т.Карлейль, Ф.Ніцше, А.Бергсон та інші. Для основоположника філософії XX ст. Ф.Ніцше (1844-1900) творча еліта - це люди "волі до влади" (*macht*). Відомий французький філософ А.Бергсон (1859-1941) називає елітою людей так званого творчого пориву. Проблему творчої еліти як суб'єкта культурно-історичного процесу розглядали і представники так званої расово-антропологічної школи: для Ж.А.Гобіно (1816-1882) це раса "всюдисущих арійців", а для його послідовника Х.С.Чемберлена (1855-1927) - її наступниця "тевтонська раса".

На початку XX ст. виникають конкретніші соціально-політичні теорії суб'єкта культурно-історичного процесу - творчої еліти. Їхніми представниками були В.Парето (1848-1923), Г.Моски (1858-1941), Р.Міхельса (1876-1936). У дослідженнях В.Парето еліта - це люди, які отримали "найбільший індекс" у галузі їхньої діяльності; італійський вчений трактує її як вибрану частину населення, а інша його частина лише "пристосовується" до отриманих від неї "стимулів". Відповідно творча еліта поділяється на дві частини - керівна, яка є суб'єктом культурно-історичного процесу через керівництво суспільством, та "мисляча еліта" - художня або наукова діяльнісна верства. Паретівська теорія впливає з твердження, що творча еліта постійно оновлюється, тобто відбувається циркуляція еліт по колу за способами реалізації влади, яку здійснюють представники так званих левів (що забезпечують владу за допомогою насилля) та лисів (за допомогою хитрості й обману). Теорія еліт, створена В.Парето, слугувала відправним пунктом для багатьох сучасних досліджень суб'єкта з самих різних теоретичних позицій. Г.Моска вважає творчою елітою найбільш політично активних людей, які зорієнтовані на владу; це організована меншість, яка користується у суспільстві найбільшим престижем, статусом, багатством.

Цікавою є спроба відомого соціолога та соціального філософа М.Вебера (1864-1920) в його концепції ідеальних типів панування

проаналізувати поняття творчої еліти за допомогою терміна “харизма” - естраординарної здібності, яка виділяє індивіда серед інших і дарована йому Богом, долею [1]. Один із найвідоміших культурофілософів першої половини ХХ ст. О.Шпенглер (1880-1936), приземлюючи героїчні ідеї Ф.Ніцше, проголосив творчою елітою просто великих інженерів, банкірів, політиків [2]. Німецькій філософ Е.Юнгер (нар. 1895 р.) визначив діячем культурно-історичного процесу еліту, яка “на шляху через ліс” (положення, спільне з М.Хайдеггером) “партизанської війни” з суспільством набула “спадщини”. Для відомого філософа і культоролога Х.Ортега-і-Гассета (1883-1955) творча еліта - це люди, які мають інтелектуальну або моральну перевагу над масою, найвище почуття відповідальності [3]. У відомій праці американського вченого А.В.Етцоні (нар. у 1929 р.) “Соціальні проблеми” (1976) творча еліта - це люди, які мають позиції влади [4]. Французький соціолог Ж. Фройнд (Фрейнд) (нар. у 1921 р.) зазначає, що діячем культурно-історичного процесу є богодухновенні особи, які “почули вищий поклик і відчули в собі здатність до лідерства”. А.Мальро вважає діяльнісною елітою осіб, які здатні подолати нищість, нікчемність людської долі через так звану метапрактику: авантюризм особистого життя, велику політику, що залишає “шрам на тілі історії”, або творчість митця. У соціальній філософії Місіми Юкіо (1926 - 1970) еліта - це люди героїчного стилю життя.

Проблема творчої еліти як суб'єкта культурно-історичного процесу посідає одне з центральних місць в основоположній праці А.Тойнбі (1889-1975) “Дослідження історії” (1934-1961). Саме А.Тойнбі звернув увагу на ключові, фундаментальні проблеми даного питання - і цим, зокрема, можна пояснити його популярність в Англії, розповсюдження впливу його ідей в інших країнах Європи та Америки, а також інтерес, викликаний до них сьогодні. Автор зазначав, що еліта це - творча меншість суспільства, яка веде за собою інертну більшість, порівняно невеликі групи осіб, що посідають провідне становище у політичному, економічному, культурному житті суспільства [5]. Це люди, які чують голос Бога (як творчого начала світу) та здатні відповісти на нього активними і творчими діями. Цю концепцію намагаємося використовувати і ми як найбільш обґрунтовану і всеохопну [6].

Проблема визначення поняття творчої еліти як діяча культурно-історичного процесу є актуальною і для розвитку соціогуманітарних наук другої половини ХХ ст. У сцієнтистському напрямі соціально-філософської думки теорії еліти створювалися у межах концепцій індустріального (1950-ті роки - Д.Бернхейм, Р.Арон, У.Ростоу та інші) і постіндустріального (1960-70-ті роки - З.Бжезінський, Д.Белл, О.Тоффлер та інші) [7, 8] суспільства. В аспекті сучасної соціальної філософії головними суб'єктами проголошували:

"новий тип" підприємницьких людей (У.Ростоу) [9], технократів, науково-дослідницьку інтелігенцію, мерітократію (Д.Белл) [10], "нові білі комірці" (О.Тоффлер) [11] тощо. У гуманітарному напрямі соціально-філософської думки найвпливовішою у 1960-х роках була теорія контр-еліти, яку розробляла неомарксистська (фрейдомарксистська), так звана Франкфуртська (Е.Фромм, Т.Адорно, Г.Маркузе та інші) школа [7, 8]. Головним діячем оновлення і спасіння суспільства була проголошена гуманітарна, переважно художня інтелігенція, молодь, студентство, здатні на радикальний бунт і створення нової контр-культури. У 1980-90 роках провідними у західній соціальній філософії стають теорії еліти нових правих і пост-модернізму (а останнім часом - транс-модернізму).

У межах загальних концепцій історичного розвитку ставили і вирішували проблему діяча культурно-історичного процесу - творчої еліти. В аспекті сучасної соціальної філософії виникає проблема розгляду співвідношення понять "творча еліта", "правляча еліта" і "провідна верства". Для висвітлення цього питання розглянемо теорію А.Тойнбі, яка є, за загальним визнанням, однією з найвпливовіших та відомих концепцій. За А.Тойнбі [5], творчість - це створення нової якості, а творча еліта - це люди, які створюють нову якість у сфері господарського, соціально-політичного і духовного життя. Коли згасає Божий порив, тоді творча еліта перетворюється на панівну еліту, яка підтримує свою владу насиллям. Отже, поняття творчої еліти для нього є ширшим, ніж поняття правлячої еліти, яка вже може і не мати творчого потенціалу, а також ширшим і від поняття провідної верстви. Дехто із сучасних західних соціальних філософів навіть вважає, що творча еліта - це тільки контр-еліта, яка ще не завоювала панівних позицій у світі. В аспекті сучасної західної соціальної філософії поняття творчої і правлячої є, звичайно, різні за змістом. Наприклад, правляча еліта - це ті верстви, що мають владу. Творча еліта - це верства людей, які активно і творчо діють в усіх сферах суспільного життя (господарській, соціально-політичній, духовній), вирішуючи завдання, що стоять перед суспільством. Вони, власне, створюють суспільство актами дії. Таке поняття охоплює всіх, хто творчо діє - від пастуха до академіка. Це творчо діючі особи.

Говорячи про напрями в розробці концепції творчої еліти як суб'єкта культурно-історичного процесу у сучасній західній соціальній філософії, можна виділити чотири головні підходи: економічний; політико-правовий; психологічний; культурницький. Їхні автори виходять з різних критеріїв, висувуючи на перший план різні групи чинників, які визначають, на їхню думку, обличчя творчої еліти. Дослідники, що дотримуються першого підходу, роблять особливий акцент на економічних аспектах теорії творчої еліти. В такому дусі розробляють концепції сцієнтистів другої половини ХХ

ст.: Д.Бернхейм, У.Ростоу, Д.Белл, О.Тофлер та ін. Представники політико-правового напрямку зазначають, що творча еліта є діячем культурно-історичного процесу через свою активну і провідну діяльність у галузі політично-правовій, через позиції влади (В.Парето, Г.Моска, А.Етціоні та ін). Представники психологічної течії наголошують на ураженості теоретичних схем, побудованих на аналізі тільки економічних, політичних і правових аспектів, фіксуючи лише зовнішні ознаки теорії творчої еліти, упускаючи її приховані внутрішні риси. Суть провідного діяча культурно-історичного процесу приховали, на їхню думку, в проблемах психологічного порядку. Цей підхід розвивають дослідники різних поколінь: А.Бергсон, М.Вебер, Ж.Фройнд та ін. Представники четвертого підходу уводять у зміст поняття "творча еліта" активну і творчу її діяльність перш за все у галузі культурницькій (Х.Ортега-і-Гассет, Е.Юнгер, Франкфуртська школа та ін).

Цей короткий концептуальний аналіз тлумачення творчої еліти як суб'єкта культурно-історичного процесу дає змогу зробити такі висновки. У сучасній соціальній філософії відбувається вибухова актуалізація проблеми еліти. Творча еліта в цих концепціях і теоріях є одним з головних чинників національного та суспільного розвитку. Проблеми творчої еліти висвітлені в сучасній західній філософії, та їхній аналіз з урахуванням сучасних процесів в Україні може мати велике прикладне значення і викликає посилений науковий інтерес. Універсальною концепцією у системі теорій еліт, яка намагається примирити різні погляди та об'єднати їх на базі розуміння суспільства як єдиної цілісної системи є концепція А.Тойнбі.

-
1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К., 1994. – 216 с.
 2. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории.–Т.1: Гештальт и действительность // Пер.с нем. – М., 1993.–663 с.
 3. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори.– К.:, 1994. – 240 с.
 4. Etzioni A. Social problems. -N.Y., 1976.
 5. Тойнбі А. Дослідження історії: У 2 т. – К., 1995.
 6. Халецька О. Роль Острозької Академії у формуванні релігійної еліти в Україні (друга половина XVI – початок XVII ст.) // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень VII Міжнародного круглого столу. – Львів, 1997. – С. 200–203.
 7. Современная западная социология: Словарь/ Сост. Ю.Давыдов, М.Ковалева, А.Филиппов. – М., 1990. – 432 с.
 8. Современная западная философия: Словарь/ Сост. В.Малахов, В.Филатов. – М.:, 1991. – 414 с.
 9. Rostow W. Politics and stages of growth. - Camb., 1971.

10. *Bell D.* The coming of post-industrial society. - N.Y., 1974.
11. *Toffler A.* Future shock. - N.Y., 1970.

CREATIVE ELITE AS A SUBJECT OF THE CULTURAL-HISTORICAL PROCESS IN THE MODERN WESTERN SOCIAL PHILOSOPHY

Olga Halets'ka

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (0322) 79-41-47*

This paper is dealing with western scientific heritage in social thought regarding the ideas of elite. Pareto, Moska, Michels and other grounded the inevitability of elite top to be distinguished according to it indispensable role in the system of social control. However, social-historical practice showed new possibilities and functions of pluralistic elites, particularly the usefulness of elitist approach for solving certain social problems. Special attention has been given Toynbee's conception of elite. We chose and described four conceptions of creative elite in the western social philosophy: economic-technocratical, political-legal, psychological, cultural.

Key words: creative elite; cultural-historical process; elite conception

Стаття надійшла до колегії 09.03.2000

Прийнята до друку 14.10.2000